

**ПРОБЛЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
(ФІЛОСОФСЬКИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ)**

Ще давні мислителі, філософи, такі як Платон, Аристотель, Демокрит та інші підіймали питання про виховання духовного начала в кожній людині. Проблемі ціннісного розвитку особистості присвячена ціла низка робіт видатних мислителів – це – Гіппократ, Т. Мор, І. Кант, С. Пеппер, Д. Дьюї, М. Шелер та багато інших. Поняття «цінність» введено до наукового обігу І. Кантом при протиставленні сфери моральності (свободи) та сфери природи (необхідності). У «Критиці критичного розуму» І. Кант показав розбіжність уявлень про належне, про цінності та норми, з одного боку, – і уявлень про суще, про світ речей, – з іншого. Світ належного ніби добудовує світ сущого, а значить і достовірного, до цілісності й системи, тому діяння, за І. Кантом, неможливе без включення його в структуру належного.

У філософському контексті аксіологічних ідей М. Шелера пізнання цінності, її розумове споглядання і переживання засноване на таких основоположних почуттях, як, передусім, почуття Любові і прагнення до Істини, Добра, Краси. Згідно М. Шелера будь-яке пізнання цінності є надавання переваги, в інтуїтивній очевидності якого встановлюються ранги цінностей: цінності тим вищі, чим вони менш причетні подільності, і тим глибше задоволення, які вони дають. В сенсі значення, найменш довговічними є цінності «приємного» чи «матеріального блага», пов'язані із задоволенням скороминучих схильностей і потреб людини і, які найбільш подільні.

Людина, постійно перебуваючи в ситуації вибору, критерієм такого вибору вважає цінність. Якщо мотиви конкретної діяльності задаються ситуацією, то цінності породжуються соціальними і культурними умовами буття і більш глибокими факторами існування людини. У даному контексті світ цінностей є позаособистісний і надособистісний, а у певних випадках і поза історичний. Цінності виявляються такими, що належать сфері буття людини.

Розмірковуючи над проблемою буття людини в суспільстві, Е. Фромм вважає офіційно визнаними, усвідомленими цінностями в індивідуальному суспільстві, – релігійні й гуманістичні: індивідуальність, любов, співчуття, надія. Він пише, що «несвідомі цінності, що служать безпосередніми мотивами людської поведінки – це цінності, породжені соціальною системою індустріального суспільства: власність, споживання, соціальний статус, розваги, сильні відчуття». Специфічні людські переживання, розвиваючись, формують систему цінностей у рамках психодуховної традиції кожного конкретного типу культури.

Отже, «суб'єкт виходить у сприйнятті кожного об'єкта із вже сформованого у нього уявлення про цінності, й оцінка даного об'єкта стає віднесенням до цінності, воно здійснюється безпосередньо емоційно, а потім може в тій чи іншій мірі усвідомлюватися і вербалізуватися».

Таким чином, ціннісне відношення припускає можливість, найчастіше – необхідність усвідомлення оцінюваного, тобто виявлення і розуміння того конкретного смислу, яке даний об'єкт має для суб'єкта.

В. Франкл показав, що цінності виконують роль смислів людського життя. Він зазначав, що цінності виступають як смислові універсали і складають три основні класи, які дозволяють зробити життя людини осмисленим: цінності творчості (труда), переживання (любові) і стосунків. Джерелом цінностей є «світ десяти тисяч унікальних ситуацій» і совість людини як «смисловий орган», здатний відшукати унікальний смисл в кожній ситуації.

Таким чином, «цінність» належить до тих багатоманітних понять, які розповсюджені у сфері буденної свідомості, й у сфері наукового, зокрема, методологічного й філософського знання.

Термін «ціннісне ставлення» (або ціннісні орієнтації) з позиції психологів показує, що в даному випадку мова йде про значення, яке людина надає тим чи іншим явищам довкілля: які з них вона вважає більш, які менш цінними, на які зразки, еталони, приклади вона орієнтується в своїй поведінці, діяльності. Інакше кажучи, ціннісні орієнтації (ціннісне ставлення) фіксують одну з головних особистостей людської поведінки – її вибірковість.

Психологічний зміст поняття «ціннісне ставлення» розглядається багатьма психологами в контексті таких понять як «ставлення», «мотив», «інтерес». Ціннісне ставлення до знань визначається ними на основі аналізу змісту понять «потреба в знаннях» та «інтерес до знань».

Виходячи з аналізу змісту понять «цінність» і «потреби», Г. Болдирева вважає, що ціннісне ставлення є єдністю потреби суб'єкта і властивостей об'єкта, заснованих на відображенні стосунків

між ними. Воно характеризує зв'язок зовнішнього й внутрішнього, яке визначає спрямованість суб'єкта діяльності [3, С.9].

Оскільки цінності – це проблема загальної значущості в Україні, тому процес державотворення в ній висуває на передній план такі спільні для всіх ідеологічні цінності, як патріотизм і громадянськість та їх відображення у свідомості, світогляді, поведінці. Цей процес відбувається одночасно з іншим, не менш потужним і також новим для нас – входженням до європейської спільноти. В ній Україна розглядається як частина загальноєвропейського культурного простору з його багатоманітністю і розмаїттям культур, які об'єднуються на засадах демократизму та гуманізму, толерантності й відкритості, цивілізованості. Ці процеси не завжди розглядаються як рівнозначні, у деякого вони викликають заперечення й протиставлення один одному. Отже, значущою ціннісною проблемою виступає ставлення, оцінка цих процесів – державотворення й входження в європейський ціннісний простір [7, С.106]. тому за останні роки (1995-2005 рр.) проблема цінностей висвітлюється також у педагогічних дослідженнях українських учених І. Беха, М. Борищевського, Є. Козак, В. Маршицької та ін., на їхню думку цінності – це утворення, в основі яких лежать почуття людей, що спрямовані на ідеал, а ідеальне – це те, до чого людина прагне. Цінності вказують на позитивну або негативну значущість будь-якого об'єкта, стосуються нормативного, оцінного аспекту явищ.

Різні людські потреби і сприйняття навколишнього світу зумовлюють наявність різноманітних оцінок: те, що для однієї людини має цінність, для іншої – зовсім навпаки. Формально цінності поділяють на позитивні та негативні, відносні та абсолютні, суб'єктивні та об'єктивні. За змістом відрізняються цінності речей, логічні, естетичні, моральні [6, С.5].

У сучасній науковій літературі визначається унікальна роль духовних цінностей у розвитку особистості [2, С.124; 4, С.144; 8, С.150; 5, С.155].

Розвиток гуманної, вільної, самостійної та відповідальної особистості безпосередньо пов'язаний із системою її духовних цінностей, що протистоять утилітарно-прагматичним, адже духовність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі і зосередженості на моральній культурі людства. Тому й цілі, прагнення та наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей. Ось чому духовні цінності виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовизначення [2, С.124].

Особистість з духовними цінностями активно використовує їх для розв'язання не побутових, а суто життєвих питань, пов'язаних з людським існуванням. Ієрархія духовних цінностей не дає змоги особистості розчинитись в емпіричному бутті, втратити справжні, суто життєві потенції, дає можливість діяти в житті вільно, свідомо, цілеспрямовано, виходячи з самої себе [2, С.124].

Духовні цінності – є індикаторами розвиненої особистості, за допомогою яких вона впізнається та, яка володіє цими цінностями як власними якостями. Отже, розвиненою особистістю можна вважати ту, яка досягла вищого рівня духовного освоєння навколишнього світу. Вона на такому ж рівні має засвоїти свій внутрішній світ, який часто буває для неї закритим. Тому необхідно формувати у вихованця здатність дедалі більше відкриватися самому собі, наближатися до найістотнішого в собі [2, С.31].

У літературних джерелах простежується також думка про те, що морально-духовні цінності людства є вищими життєвими цінностями, які зумовлюють інші цінності суспільства: економічні, ідеологічні, політичні тощо. Але в кризові періоди людського розвитку моральну систему можуть утворювати не вищі духовні цінності, а система елементарної економічної та біологічної мотивації. Це безпосередньо відбивається на формуванні та розвитку особистості: буде вона конструктивною, соціокультурною чи деструктивно-егоїстичною спрямованістю.

Акцентуючи на пріоритетності для розвитку суспільства духовних цінностей, І. Бех, Т.Бутківська, Є.Козак та інші наголошують, що людина може бути ціннісним центром у тому разі, якщо вона сповна оволодіє культурно-духовними надбаннями як регуляторами своєї життєдіяльності. При цьому загальнолюдський ідеал особистості пов'язаний саме зі змістовою характеристикою її ціннісної системи. Завдяки вправляння особистості в моральних вчинках формується відповідна духовна система як процес конкретизації виховної системоутворювальної цінності.

Дослідники зазначають, що введення в психолого-педагогічну науку й практику поняття "особистісна цінність" не є актом наслідування. З ним пов'язані, насамперед, проблеми світоглядного індивіда, за яких оволодіння ним особистісними цінностями завжди так чи інакше пов'язується з виходом за межі егоїстичних інтересів, його власною центрованістю на морально-духовній культурі людства.

Поняття "особистісні цінності" пов'язується із засвоєнням конкретними індивідами суспільних загальнолюдських, трансцендентних, соціометричних цінностей, а, отже, цим закріплюється значущість, особистісний смисл для людини певних знань про об'єкти, події, явища тощо. Особистісні цінності виступають унормованими утвореннями, як певні приписи, що задають необхідну чи бажану поведінку [1, С.8].

Особистісні цінності створюють внутрішній стрижень особистості, який розуміється як ціннісна етична орієнтація.

Лише в порівнянні узагальнених особистісних цінностей з особистістю в цілому можна констатувати, що її нормальним способом буття є розвиток.

Таким чином, особистісні цінності – це усвідомлені, узагальнені самовартісні смислові утворення особистості. Ціннісну систему особистості можуть складати усвідомлені смислові утворення, які мають різний рівень узагальненості. Розкриття природи смислових утворень вимагає характеристики поняття "особистісного смислу". Поняття "особистісного смислу" є такою складовою індивідуальної свідомості, в якій знаходить відображення пристрасність цієї свідомості, яка зумовлена споживацько-мотиваційною сферою суб'єкта, реальністю його життя у світі. У процесі безпосереднього сприймання та уявлення об'єкта та явища навколишньої дійсності виступають перед людиною "забарвленими" тим особистісним сенсом, який вони мають для неї внаслідок свого суб'єктивного місця в її життєдіяльності, відношенні до реалізації її потреб. Особистісний смисл об'єктів, явищ, а також усіх здобутків культури (наукових понять, моральних норм, художніх образів тощо) та психологічних здобутків людини (знань, здібностей, особистісних якостей) – це характеристика, якої вони набувають у результаті того, як вони були представлені людині. Тобто – це пристрасність, атрибут свідомості, який пов'язується як емоційне переживання зі сферою людських потреб. Знання цього механізму вкрай необхідне.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн.. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – С.7-37.
2. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1(14). – С.124-130.
3. Болдирева Г.С. Формирование у старшеклассников ценностного отношения к знаниям: Автореф. дис...канд.пед.наук: 13.00.01 /КПИ шимени Абая-Алма-Ата, 1981. – 25с.
4. Борищевский М.И. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1(14). – С.144-150.
5. Крицька Л.В. Громадські ціннісні орієнтації учнівської молоді // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1(14). – С.155-160.
6. Сухомлинська О.В. Формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Директор школи. – 2003. - №1(241). – С.4-6.
7. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1(14). – С.105-111.
8. Тараненко І.Г. Демократичні цінності у процесі становлення громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1(14). – С.150-155.

SUMMARY

There is no doubt that the presence of the persistent ideological beliefs is the necessary precondition of successful work of professionals of the humanitarian profile. The formation of such beliefs is possible only under the condition of creation of system of values in the consciousness of personality. At the same time it is impossible without consideration of philosophical and psychological aspects in its preparation.